

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра державно-правових дисциплін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної
роботи

_____Олександр ГОЛОВКО

«_____» _____ 2022 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Світові вчення про державу і право
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти:	перший (бакалаврський)
галузь знань:	29 Міжнародні відносини
спеціальність:	293 Міжнародне право
освітньо-професійна програма	Міжнародне право
вид дисципліни:	обов'язкова
факультет:	юридичний

2022 / 2023 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою юридичного факультету «28» серпня 2024 року, протокол № 1

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Передерій О. С. к.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін,

Програму схвалено на засіданні кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету

Протокол від «26» серпня 2024 року № 10

Завідувач кафедри
державно-правових дисциплін

Наталія ГРИШИНА

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право

Гарант освітньо-професійної програми
Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Право»
доктор юридичних наук, професор

Дмитро ЛУК'ЯНЕЦЬ

Програму погоджено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол від «28» серпня 2024 року № 1

Голова науково-методичної комісії

Ганна ЗУБЕНКО

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Світові вчення про державу і право» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра
Спеціальність 293 Міжнародне Право

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни:

Метою викладання навчальної дисципліни є підготовка фахівців, які мають високу правосвідомість і правову культуру, володіють необхідними в їх професійній діяльності знаннями, навиками та вміннями щодо системи світоглядних засад розуміння природи і змісту основних категорій і понять юридичної науки; мають знання щодо особливостей формування і розвитку та зміст основних політичних та правових ідей у різні історичні епохи: Античності, Середньовіччя, Нового часу; володіють знаннями щодо досягнень найбільш видатних мислителів різних часів і народів у галузі світової політичної і правової думки.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є формування таких загальних та предметних (професійних) компетентностей: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (**ЗК-1**); знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (**ЗК-2**); здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (**ЗК-6**); цінування та повага різноманітності та мультикультурності (**ЗК-10**); здатність демонструвати знання базових міжнародно-правових категорій, концепцій у сфері міжнародних відносин (**ПК-1**); здатність вести дискусії й дебати (**ПК-8**);

1.3. Кількість кредитів: 4 кредити

1.4. Загальна кількість годин: 120 годин

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
2-й	2-й
Лекції	
32 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
32 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
56 год.	110 год.
Індивідуальні завдання	
Контрольна робота 1	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

- в межах формування ЗК -10 студенти повинні:

знати: моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство;

вміти: використовувати набуті знання з розвитку суспільства, техніки і технологій у практичній діяльності;

володіти: навичками використання різних форм і методів рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

- в межах формування СК – 5 студенти повинні:

знати: аналізувати зміст національних правових норм, інститутів і галузей права у порівняльно-правовому контексті;

вміти: визначати регуляторний потенціал правових норм, інститутів і галузей права;

володіти навичками застосування порівняльно-правового методу дослідження правових явищ.

- в межах формування СК – 10 студенти повинні:

знати: основні норми дипломатичного та ділового етикету;

вміти: враховувати фундаментальні особливості правової культури іноземних держав;

володіти: навичками аналізу цінностей та правових традицій іноземних держав.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти мають досягти таких результатів навчання: РН 03. Знати і розуміти нормативні положення, доктрини і принципи функціонування міжнародної і національних правових систем, здійснювати на цій основі аналіз та кваліфікацію правових явищ, застосовувати міжнародно-правові норми та принципи в національній правовій системі; РН 5. Здійснювати порівняльний аналіз правових систем, оцінювати та аргументувати їхні недоліки та переваги, знаходити та тлумачити релевантне іноземне законодавство, надавати консультації щодо його змісту і практики застосування, оцінювати та мінімізувати ризики юридично значущих дій з урахуванням множинності правових систем і юрисдикцій; РН 10. Вільно комунікувати з професійних питань державною та іноземною мовами усно та письмово, фахово використовувати юридичну термінологію; РН 11. Забезпечувати ефективну комунікацію у міжнародному середовищі, знати і використовувати правила дипломатичного протоколу та ділового етикету, враховувати особливості міжкультурного спілкування, виявляти толерантність, повагу до різноманітності, традицій і цінностей представників інших держав; РН 15. Використовувати сучасні цифрові технології, здійснювати збирання з різних джерел, систематизацію та аналіз інформації щодо міжнародних і національних правових явищ; РН 18. Передбачати наслідки юридично значущих дій і рішень для окремих фізичних, юридичних осіб і держави.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Історичний розвиток світових вчень про державу і право

Тема 1. Предмет і методологія навчальної дисципліни.

Предмет світових вчень про державу і право як базової дисципліни курсу. Її місце в системі юридичних наук. Світові вчення про державу і право як спеціалізована дисципліна для студентів юристів – міжнародників. Поняття і загальна характеристика правового вчення, теорії (доктрини), концепції, ідеї. Методологія світових вчень про право і державу. Співвідношення історичного і логічного, об'єктивного і суб'єктивного в світових вченнях про державу і право. Методи вивчення світових вчень про право і

державу: загальнонаукові, юридичні, історичні. Періодизація світових вчень про право і державу. Структура курсу. Джерела світових вчень про право і державу. Історіографія вчень про право та державу. Сучасні напрями і проблематика української історіографії вчень про право і державу.

Тема 2. Державно-правова думка Давнього Сходу.

Виникнення політико-правових вчень. їх загальна характеристика. Міфологічний та релігійний характер. Сприйняття держави і права давніх народів Китаю, Індії, Шумеру, Вавилону, Персії, Іудейської держави, Єгипту та ін. «Повчання Птахотепа», «Стезя Шамаша», «Закони Хаммурапі», «Старий Завіт», «Авести». Політико-правова ідеологія Давньої Індії. «Світовий закон» (Рта), «Закони Ману». Брахманізм. Буддизм. Школа Лоаяти. Політико-правові вчення Давнього Китаю. Книга історичних передбачень «Шу дзин». Великий план «Хунгфан». Лао-цзи та його книга «Дао-де цзин». Конфуцій і конфуціанство, робота «Лунь юй». Мо-цзи та його джерело мудрості. Шан Ян, робота «Шан цзюнь шу», школа легістів.

Тема 3. Державно-правові концепції Античного світу.

Виникнення політико-правових вчень. їх загальна характеристика. Міфологічний та релігійний характер. Політичні і правові вчення Стародавньої Греції. Основні етапи розвитку політико-правової думки. Гомер про справедливість та звичай, звичаєве право у поемах «Іліада», «Одіссея». Гесіод у поемі «Теогонія». «Труди і дні» про ідею права, справедливості. Початок раціонального осмислення державно-правових явищ. «Сім мудреців» і закони. Геракліт та його діалектика і право розуміння. Піфагор та справедливі закони. Вчення Демокріта про закони. Сократ та його ідея законності. Політико-правові питання в роботах «Держава», «Політика», «Закони» Платона. Ідеї довершеної держави і непорушності законів Платона в роботах «Політика», «Етика». Вчення Аристотеля про державу і право, виникнення держави. «Правильні» і «неправильні» форми держави. Природне і волевстановлене право. «Політика», «Нікомахова етика», «Афінська політія». Стоїки, вчення про «долю» - «природний закон». Полібій і послідовна зміна шести форм держави в трактаті «Історія». Політико-правові погляди Епікура. Політичні і правові вчення Стародавнього Риму. Основні етапи розвитку вчень про державу і право. Цицерон про ідеальну державу та її форми, природне право, право народу і право римських громадян у роботах «Про обов'язки», «Про державу», «Про закони». Римська юриспруденція, юристи Гай, Папініан, Павел, Ульпіан, Модестин. Джерело права - світовий Божественний розум. Політичні і правові ідеї первісного (раннього) християнства. «Новий заповіт». «Одкровення Іоанна» - «Апокаліпсис». I—II ст. н. е. Іоанн Златоуст і Амвросій Медіоланський. Визнання християнства державною релігією. Зародження політико-правового вчення Августина Блаженного. «Сповідь», «Про град Божий».

Тема 4. Європейські державно-правові ідеї періоду Середньовіччя, Відродження та Реформації.

Загальна характеристика політико-правової ідеології. Теократичні доктрини Середньовіччя. Вчення Іоанна Солсберійського. Політико-правові ідеї середньовічних ересей. «Добрі люди». Джон Уікліф. Ян Гус як провісники реформаційних ідей. Тома Аквінський (Аквінат). Політико-правова теорія середньовічної схоластики. Чотири види законів. Вчення про закони і державу Марсилія Падуанського. Ідея народного суверенітету. Середньовічні юристи. Школа «глосаторів». Кантоністи. Збірники норм звичаєвого права і судової практики та їх коментарі.

Вчення Ніколо Макіавеллі про державу. Відмова від теологічного тлумачення походження держави. Співвідношення політики, права, моралі. Робота «Государь». Данте про всесвітню монархію. Теорія Жана Бодена про державний суверенітет. Політико-

правові ідеї Реформації. Мартін Лютер. Теорія «Всесвященства». Жан Кальвін про державу і владу. Кальвінізм. Томас Мюнцер. «Статейний лист». Утопічний соціалізм і комунізм Томаса Мора і Томмазо Кампанелли. «Утопія». Законодавство. Причини злочинності в Англії. «Місто Сонця». Право, правосуддя, покарання. Політико-правові ідеї тираноборців (монархомахів). Етьєн де Ла Боєсі.

Тема 5. Державно-правова думка Київської Русі. Українська державно-правова думка XV- початку XVII століття

Політична і правова думка Київської Русі. Загальна характеристика. Еволюція Київської держави. «Руська Правда» Ярослава Мудрого – перший юридичний кодекс 1015-1016 рр. як відображення сприйняття держави і права у Київській Русі. Особливо важливі пам'ятки періоду Київської Русі. «Слово про закон і благодать», XI ст. київського митрополита Іларіона. Ідея рівності християнських держав у міжнародному праві. «Повість временних літ» XII ст. літописця Нестора та ідея сильної централізованої держави. «Повчання дітям» XII ст. Володимира Мономаха. Етика правителя, його взаємовідносини з церквою. Теократичні вчення монахів Києво-Печерської лаври/

Українська політико-правова думка XVI - початку XVII століття. Загальна характеристика. Юрій Дрогобич, Станіслав Оріховський - Роксолан, Філалет Христофор, Петро Скарга, Петро Могила та їхня політична та правова діяльність. Формування ідеалу козацької держави.

Тема 6. Державно-правова думка періоду ранніх антифеодальних революцій у Голландії й Англії

Загальна характеристика політико-правової думки в умовах настання Нового часу. Вчення Гуго Гроція про право і державу. Юриспруденція, природне та позитивне право. Принципи права. Міжнародне право. Ознаки держави. Верховна влада. Трактат «Про право війни і миру». Теорія природного права Бенедикта Спінози. Природне право. Держава як вираз крайньої необхідності. Обґрунтування демократії. Права і ідеологія в період Англіїської революції 1640-1649 рр. Політико-правові погляди індепендентів. Джон Мілтон. Генрі Айртон. Олджернон Сідней. Левелери. Джон Лілберн. Дігери. Джерард Уїнстелі та його проект Конституції держави. Вчення Томаса Гоббса про державу і право. Природні закони. Війна всіх проти всіх - природний стан людства. Розуміння свободи як права робити все те, що не заборонено законом. Ціль законів. Робота «Левіафан, або матерія, форма і влада держави». Вчення Джона Локка про право і державу. Ідея права і свободи людини. Зародження західного лібералізму. Природні права. Приватна власність. Розподіл влади. Призначення держави - захист прав людини. Конституційна монархія в Англії.

Тема 7. Державно-правова думка козацько-гетьманської держави. Державно-правові концепції українського Відродження та Гетьманщини.

Богдан Хмельницький і національно-визвольна війна України 25 січня 1648 р.- Поділ українського суспільства на два табори «прозахідний», «промосковський». Іван Виговський та його політико-правова діяльність. «Гадяцький трактат» від 6 вересня 1658 р. та «Березневі статті» від 27 березня 1654 р., «Коломацькі статті» - договір з московським урядом від 25 липня 1687 р. як відображення української політико-правової думки. Перше юридичне осмислення державно-політичного устрою України у «Пактах і Конституції законів та вольностей Війська Запорозького», укладених 16 квітня 1710 р. між гетьманом Пилипом Орликом та старшиною і запорожцями, очолюваними кошовим К. Гордієнком.

Погляди на державу і право С. Яворського і Ф. Прокоповича.

Тема 8. Державно-правові ідеї Просвітництва.

Загальна характеристика Просвітництва як етапу розвитку державно-правової думки. Природно-правові теорії в Німеччині. Самуїл Пуфендорф - засновник юридичної науки в Німеччині на світській основі. Християн Томазій про державотворення, природне право. Влада та її моральний, політичний, правовий аспекти. Християн Вольф. Природне і міжнародне право. Моральний закон природи. Форми держави. Правові теорії в Італії. Джамбаттіста Віко. Виникнення державно-правових інститутів. Чезаре Беккарія. Робота «Про злочини і покарання». Віра в людський розум і законність. Справедливість божественна, природна, людська. Родоначальник класичної школи в науці кримінального права та кримінальному законодавстві.

Політико-правова програма Вольтера. Теорія «деїзму». Позиція раціоналізму. Царство розуму і свободи. Природні права. Право приватної власності. Політико-правова доктрина Шарля Луї Монтеск'є. Робота «Про дух законів». Природний стан людства та природні закони. Свобода «є право робити все, що дозволено законами». Форми держави. Поділ влади. Класична доктрина конституціоналізму. Теорія народного суверенітету Жан-Жака Руссо. Причини появи нерівності. Розвиток цивілізації. Три етапи. Народний суверенітет. Політико-правові думки в період Французької революції 1789-1794 р. Загальна характеристика головних етапів. Декларація прав людини і громадянина 1789 р. Жирондисти. Якобінці. Вожді руху Максиміліан Робесп'єр і Жан Поль Марат і їхні погляди на державу і право. Розгром якобінської диктатури.

Політико-правові вчення французького соціалізму і комунізму. Мореллі «Кодекс природи». Маблі «Про законодавство чи принципи законів». Французька революція 1789-1794 рр., поява термінів «комуністи», «комунізм». Проблеми держави і права в документах «Змова в ім'я рівності». Гракх Бабеф і Марешаль. Створення «Таємної директорії суспільного порятунку». Травень 1796 р. Викриття Бабефа і його соратників. Основні політико-правові ідеї бабувістів. «Маніфест плебеїв».

Тема 9. Державно-правові теорії США в період боротьби за незалежність у XVIII та у XIX століттях.

Політико-правові погляди Бенджаміна Франкліна. Зміст і значення теорії хомрула як ідейної основи самоврядування і політичного самовизначення колоній Британської Америки. Томас Пейн про державу і право. Природні права людини. Право народу на повстання. Політико-правові погляди Томаса Джефферсона. Декларація незалежності США 1776 р. Природничо-правова концепція про суспільний договір. Політико-правові ідеї Джона Адамса. Александр Гамільтон про державу і право. Політична доктрина федералістів. Політико-правові погляди Джеймса Медісона. «Батько американської конституції» 1787 р. Республіканське правління. Теорія рівноваги відособлених влад. Правові погляди Джона Маршалла. Справа «Мербері проти Медісона» 1803 р. Реакційне вчення про право Джона Келхуна. Вчення Олівера Холмса про право. Право як результат досвіду і передбачення. Розвиток права разом з еволюцією суспільства. Роль судів у творенні права. Політико-правові погляди Вудро Вільсона щодо держави та влади. Політика і право як відтворення реальності.

Тема 10. Державно-правові теорії у Західній Європі у кінці XVIII- першій половині XIX століття.

Німецька класична філософія права. Іммануїл Кант про право і державу. Загальна характеристика. Правова теорія і етика. Визначення права Кантом. Концепція міжнародного права. Проект «Вічного миру». Правова теорія Іоганна Готліба Фіхте. Поняття права як поняття відносин між розумними істотами. Юридичні закони. Свобода народу - стрижень законодавства. Республіканська форма правління. Теорія ідеальної держави. Робота «Замкнута торгова держава». Георг Вільгельм Фрідріх Гегель про державу і право. Загальна система філософії права. Предмет та метод гегелівської філософії права. Філософія права - наукове пізнання держави і права. Юридичні закони.

Поняття «право» - ідея права, особливе право, позитивне право. Теорія походження держави. Поділ влади. Законодавча влада. Міждержавні відносини. Чотири всесвітньо-історичних світи. Історична школа права. Загальна характеристика. Засновник історичної школи права Густав Гуго. Право як результат природного розвитку суспільства. Звичаєве право. Фрідріх Карл Савіньї і його роботи «Про покликання наше до законодавства і правознавства», «Право володіння». Право всіх народів як історичний шлях людства. Національний дух - еволюція права. Георг Фрідріх Пухта. Роботи «Звичаєве право», «Курс інституцій». Природний саморозвиток права. Первісна форма права - звичай. Законодавство - загальна воля народу. Юриспруденція. Правова теорія Ієремія Бентама з питань права і держави. Загальна характеристика. Утилітаризм. Ставлення до природного права. Право - це вираження свободи суверена. Пропозиції Бентама щодо кодифікації права: цивільне, кримінальне, конституційне право. Критика школи природного права.

Європейський лібералізм першої половини XIX ст. Джон Стюарт Мілль. Роботи «Про свободу», «Представницьке правління». Відхід від утилітаризму. Лібералізм. Свобода індивіда. Представницьке правління. Держава така, яке суспільство в цілому. Концепція правової держави. Концепція конституційної держави Бенджамена Константа - духовного батька лібералізму в Європі. Робота «Курс конституційної політики». Розширення прав місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування як протиположність центральній владі. Проблеми індивідуальної свободи і свободи усіх в політико-правових поглядах Алексіса де Токвіля. Вільна конкуренція. Поділ і рівновага влади. Самостійна влада - судова влада. Демократія. Межі народного суверенітету. Ліберальна теорія реформ держави, права Вільгельма Гумбольдта. Робота «Досвід установа меж діяльності держави». На першому місці людина, потім держава. Мета існування держави - служіння суспільству. Подолання державного етатизму.

Розділ 2. Загальна характеристика актуальних та сучасних світових вчень про державу і право

Тема 11. Державно-правові вчення у Європі у другій половині XIX – на початку XX ст. Зародження та становлення юридичного позитивізму.

Передумови виникнення юридичного позитивізму. Його основні риси і загальна характеристика. Правові вчення Джона Остіна. Книга Остіна «Лекції про юриспруденцію, чи філософія позитивного права». Один із перших представників юридичного позитивізму. Політико-правова доктрина Огюста Конта. Позитивізм Конта. Історія людства - це процес становлення і розвитку розуму самої людини. Закон трьох стадій. Теологічна стадія. Метафізична стадія. Позитивна стадія. Богословсько-військова епоха. Юридичний позитивізм Карла Бергбома. Загальна характеристика. Робота «Юриспруденція і філософія права». Наука повинна вивчати, а не оцінювати чи вимагати. Діюче позитивне право проти природного права. Адемар Есмен творець політико-правових концепцій, ліберал, на засадах юридичного позитивізму. Представник юридичної школи державознавства. Робота «Загальні підстави конституційного права». Вчення Рудольфа Ієрінга про право і державу. Роботи «Дух римського права на різних ступенях його розвитку», «Боротьба за право», «Ціль у праві». Установки Ієрінга: «юриспруденція понять», «юриспруденція інтересів». Зміст права. Ціль - творець права. Право - вираження загальних інтересів. Приватна власність і природа людини. Правова концепція Георга Еллінека. Концепція буржуазного правознавства. Вчення про державу та право. Соціальні і юридичні поняття держави і права. Ідея легітимації державної влади. Межі державної влади. Інститут парламентаризму. Виборче право. Проблеми держави і права в ученнях Герберта Спенсера. Основні обов'язки держави. Суспільство і держава. Військове і промислове суспільство. Закон «ритму». «Насильницька практика». Індивідуальне право особистості. Лібералізм та позитивізм Спенсера. Дух індивідуалізму, конкуренція, особиста боротьба - ідеї Спенсера. Правова теорія держави Людвіга Гумпловича. Роботи «Раса і держава. Дослідження про закон формування держави»,

«Загальне державне право». Боротьба - вічний супутник людства і головний стимулятор суспільного розвитку. Визначення держави. Народження права і головна роль держави. Неокантіанське вчення про право Рудольфа Штаммлера. Роботи «Господарство і право з погляду матеріалістичного розуміння історії», «Вчення про Правильне право», «Теорія юриспруденції». Філософський ґрунт уявлень Штаммлера про право - неокантіанство. Марбурзька школа. Представники Г. Коген, П. Натор. Юриспруденція - математика суспільних наук. Співвідношення держави і права.

Тема 12. Українська державно-правова думка XVIII- XIX століття.

Політико-правова думка Якова Козельського, Григорія Сковороди, Семена Десницького, Івана Котляревського. «Природне право» Й. Б. Шада, «Теорія загальних прав» Петра Лодія. Погляди на державу і право Михайла Балудянського. Загальна характеристика політико-правових ідей Кирило-Мефодіївське товариство. «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія». Безкомпромісна боротьба Тараса Григоровича Шевченко. Микола Костомаров головний ідеолог Кирило-Мефодіївського братства. Михайло Драгоманов - вітчизняний конституціоналіст. Автономно-федералістична концепція. Українські марксистки. Сергій Подолинський. Погляди на державу і право Осипа Терлецького та Івана Франка. Соціологічна теорія права Максима Ковалевського. Погляди на правову державу Богдана Кістяківського.

Тема 13. Соціалістичні, комуністичні та анархічні державно-правові теорії XIX-XX століть.

Соціалістичні політико-правові вчення. Загальна характеристика. Критика юридичного позитивізму. Нові методологічні основи вчення про право. Марксистський напрям. Соціал-демократія, більшовики. Анархізм - соціалістичне вчення, спрямоване проти партійно-державного соціалізму. Ревізія марксизму. Едуард Бернштейн. Основна ідея більшовизму. В. І. Ульянов (Ленін). Теоретик анархізму П. О. Кропоткін. Анархо-синдикалізм. Жорж Сорель. Політико-правові вчення радянського часу. Історія боротьби проти державності і права в неоконуністичному розумінні. Встановлення тоталітарної диктатури. Боротьба проти «юридичного світогляду» як суто буржуазного світогляду. Право як знаряддя диктатури пролетаріату. Класова боротьба в державі. Диктатура пролетаріату. Право. Влада. Політика. Більшовицька партія - «орден мечоносців», «бойовий штаб робітничого класу», «караюча рука партії», «щупальця державного управління». Радянська теорія права П.І. Стучки. «Буржуазне право» проти «пролетарського права» Є. Б. Пашуканіс. Класове пролетарське право. М. А. Рейснер. Психологічна концепція класового права. П. Разумовський про відмирання «буржуазного права». Л. Каганович і його виступ 4 листопада 1929 р. в «Інституті радянського будівництва і права Комуністичної академії». Початок «критики і самокритики». А.Я. Вишинський - директор інституту права і Генеральний Прокурор СРСР. Остаточне визначення «радянського права». Основи офіційного «праворозуміння в СРСР» після Народи з питань науки радянської держави і права 16-19 липня 1938 р. Порушення офіційного «праворозуміння» А. Я. Вишинського на початку 60-х років XX ст. Початок 70-х років, дискусії про праворозуміння. Квітень 1985 р.- початок перебудови. Нові дискусії стосовно права, закону. Початок відродження природно-правових підходів. Погляди В.С. Нерсесянца.

Тема 14. Погляди на державу і право в Європі XX століття.

Правова доктрина солідаризму Леона Дюгі. Роботи Дюгі «Держава, об'єктивне право і позитивний закон». Класова боротьба. Задачі синдикалізму - компроміс між працею і капіталом. Юридичний стан людини. Правові норми. Свобода совісті, віросповідань, думки, друку. Правова рівність індивідів. Психологічна теорія права Лева Йосиповича Петражицького. Виникнення психологічних концепцій права. Робота «Теорія

права і держави в зв'язку з теорією моральності». Джерело права - це емоції людини. «Емоційна теорія». Правова емоція. Співвідношення інтуїтивного й офіційного права. Реформи законодавства. Політика права. Теорія права. Філософія права. Євген Ерліх і школа «вільного права». Загальна характеристика. Критика юридичного позитивізму. Криза правосвідомості. Писане право - абстрактне, безособове, схематичне. Герман Канторович, Ернст Фукс, Франсуа Жені - представники школи «вільного права». «Живе право» те, що входить у життя. «Суспільне право» - право першого порядку. «Норми рішень» - право другого порядку. Кримінальне, процесуальне, поліцейське право. Політико-правова теорія типології влади, теорії еліт, бюрократії. Макс Вебер. Парламентська демократія. Адміністративна бюрократія. Концепція ідеальних типів влади. Рациональне управління суспільством. Вільфредо Парето, Гаetano Моска. Теорія еліт. Правляча еліта. Еліти - політична, економічна, військова, спортивна, релігійна. «Відкрита» і «Закрита» еліти.

Політико-правові ідеї націонал-соціалізму. Загальна характеристика. Теорія «сильної держави», «вищих інтересів нації», «справедливості». Раси «повноцінні» і «неповноцінні». Освальд Шпенглер - ідеолог німецького націонал-соціалізму. Націонал-соціалістська німецька робоча партія - «еліта людей нації». Диктат нацистської партії як прояв людиноненависницької злочинної політико-правової доктрини.

Два напрями розвитку юридичного позитивізму у ХХ столітті. Аналітична юриспруденція як форма м'якого позитивізму. Правове учення Герберта Харта. Позитивістський нормативізм Ганса Кельзена. Робота «Чиста теорія права». Загальна теорія права. Законодавчі норми, їх елементи, їх взаємини. Основна норма. Єдність права в позитивних законних порядках. Правопорядок. Держава як панування права. Відсутність «чистої теорії права». Робота «Доктрина природного права перед трибуналом науки».

Тема 15. Державно-правові вчення України ХХ століття.

Леся Українка та її політико-правові погляди. Михайло Грушевський. Робота «Історія України-Руси». Український соціалізм Володимира Винниченка. Микола Міхновський і його поняття «державна незалежність», «державна самостійність». Вячеслав Липинський. Правова теорія державності. Демократія. Конституційна монархія. Дмитро Донцов - теорія «інтегрального націоналізму». Робота «Націоналізм». Воля до життя. Воля до влади. Воля до експансії. Романтизм. Догматизм. «Шістдесятники». «Дисиденти». Постанова Верховної ради УРСР від 24 серпня 1991 р. «Про проголошення незалежності України». Референдум та вибори Президента України 1 грудня 1991 р. Відродження природно-правової теорії держави і права в Україні. Конституція України 28 червня 1996 р. як пам'ятка української політико-правової думки кінця ХХ ст. Кодифікація права у незалежній Україні.

Тема 16. Сучасні державно-правові теорії у світі та Україні.

Відроджене природне право. «Зроблене» право - точні правила, укладені в нормах і вимогах договору, статусу. Рональд Дворкін. Робота «Якщо про права говорити серйозно». Мораль і право. Справедливість. Джон Роулз. Робота «Теорія справедливості». Принцип справедливого розподілу. Джон Фінніс. Робота «Природний закон і природне право». Перелік основних благ. Позитивне право, що відповідає справедливості. Соціологічні теорії права. Прагматична юриспруденція Роско Паунда. Реалістична школа Карла Ллуеліна та Джерома Френкса і їх послідовники. Психологічна теорія права. Природно-правові теорії Правове вчення Жака Марітена. Філософсько-правові погляди Карла Поппера. Політичні процеси за теорією Френсіса Фукуями. Розвиток порівняльного правознавства та його вплив на вчення про державу і право. Рене Давід та Конрад Цвайгерт.

Зміни в методології державно-правових учень у сучасній Україні. Основні риси

української теоретико-правової науки. Київська, Харківська, Львівська, Одеська школи. Відродження філософії права та формування юридичної компаративістики як нових галузей юридичної науки. Колективні доктринальні праці: «Правова система України: історія, стан та перспективи» та «Правова доктрина України».

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		Л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Історичний розвиток світових вчень про державу і право												
Тема 1. Предмет і методологія навчальної дисципліни.	8	2	2			4		2	2			
Тема 2. Державно-правові вчення Давнього Сходу.	6	2	2			2		2	2			
Тема 3. Державно-правові концепції Античного світу.	8	2	4			2						
Тема 4. Державно-правова думка Київської Русі.	8	2	2			4						
Тема 5. Європейські державно-правові ідеї періоду Середньовіччя, Відродження та Реформації.	6	2	2			2		2				
Тема 6. Українська державно-правова думка XVI- початку XVII століття.	6	2	2			2						
Тема 7. Державно-правова думка козацько-гетьманської держави. Державно-правові концепції українського Відродження.	8	2	2			4						
Тема 8. Державно-правові ідеї Просвітництва.	8	2	2			4						
Тема 9. Державно-правові теорії США в період боротьби за незалежність у XVIII-XIX	6	2	1			3						

століттях.												
Тема 10. Українська державно-правова думка кінця XVIII-XIX століття.	8	2	1			5						
Тема 11. Державно-правові теорії у Західній Європі у кінці XVIII - другій половині XIX століття.	6	2	2			2						
Всього за розділом 1	78	22	22			34						
Розділ 2. Загальна характеристика актуальних та сучасних світових вчень про державу і право												
Тема 12. Державно-правові ідеї в Європі у кінці XIX-на початку XX століття.	8	2	2									
Тема 13. Соціалістичні та комуністичні державно-правові теорії.	10	2	3									
Тема 14. Політико-правові вчення Європи XX століття.	8	2	2									
Тема 15. Державно-правові вчення України XX століття.	8	2	1									
Тема 16. Сучасні державно-правові теорії у світі та Україні.	8	2	2									
Всього за розділом 2	42	10	10									
Усього годин	120	32	32					6	4			

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		Денна	Заочна
1	Предмет і методологія навчальної дисципліни.	4	2
2	Державно-правові концепції Античного світу.	4	2
3	Європейські державно-правові ідеї періоду Середньовіччя, Відродження та Реформації.	4	-
4	Державно-правова думка Київської Русі. Українська	4	-

	політико-правова думка XVI- початку XVII століття. Право і політика козацько-гетьманської держави. Державно-правові концепції українського Відродження.		
5	Державно-правові ідеї Нового часу та Просвітництва. Політичні і правові теорії США в період боротьби за незалежність у XVIII століття	4	
6	Державно-правові теорії у Західній Європі у кінці XVIII-XIX столітті. Німецька філософія. Історична школа права. Утилітаризм. Позитивізм	4	-
7-8	Державно-правові вчення XX століття.	8	-
	Разом	32	-

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Предмет і методологія навчальної дисципліни.	4	7
2	Державно-правові вчення Давнього Сходу.	2	7
3	Державно-правові концепції Античного світу.	2	7
4	Політична і правова думка Київської Русі.	4	7
5	Європейські державно-правові ідеї періоду Середньовіччя, Відродження та Реформації.	2	7
6	Українська державно-правова думка XVI- початку XVII століття.	2	7
7	Державно-правова думка козацько-гетьманської держави. Державно-правові концепції українського Відродження.	4	7
8	Державно-правові ідеї Просвітництва.	4	7
9	Державно-правові теорії США в період боротьби за незалежність у XVIII-XIX століттях.	3	7
10	Українська державно-правова думка кінця XVIII- XIX століття.	5	7
11	Державно-правові теорії у Західній Європі у кінці XVIII-другій половині XIX століття.	2	7
12	Державно-правові ідеї в Європі у кінці XIX- на початку XX століття.	4	7
13	Соціалістичні та комуністичні державно-правові теорії.	5	7
14	Державно-правові вчення Європи XX століття.	4	7
15	Державно-правові вчення України XX століття.	5	6
16	Сучасні державно-правові теорії у світі та Україні.	4	6
	Разом	56	110

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальне завдання не передбачено навчальним планом.

7. Методи контролю

Методи контролю – це способи діагностичної діяльності, які дозволяють здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання з метою отримання даних про успішність навчання, ефективність навчального процесу.

Контрольні заходи визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Самоконтроль призначений для самооцінки здобувачами вищої освіти якості засвоєння навчального матеріалу навчальної дисципліни (розділу, теми). З цією метою в навчальних посібниках для кожної теми (розділу), а також у методичних розробках для семінарських занять передбачаються питання для самоконтролю.

Кафедральний контроль проводиться з метою оцінки рівня підготовки студентів з навчальної дисципліни на різних етапах її вивчення і здійснюється у вигляді вхідного, поточного, рубіжного та семестрового контролю.

В освітньому процесі використовуються такі види контролю результатів навчання: вхідний, поточний протягом семестру, контрольні роботи, передбачені навчальним планом, приймання індивідуальних завдань, курсових робіт, підсумковий семестровий, відстрочений контроль.

Вхідний контроль проводиться перед вивченням нового курсу з метою визначення рівня підготовки студентів з дисциплін, які забезпечують цей курс. Вхідний контроль проводиться на першому занятті за завданнями, що відповідають програмам попереднього навчання. Результати контролю аналізуються на кафедральних (міжкафедральних) нарадах та засіданнях методичних комісій спільно з науково-педагогічними працівниками, які проводять заняття із забезпечувальною дисципліни. За результатами вхідного контролю розробляються заходи з надання індивідуальної допомоги студентам, коригування освітнього процесу.

Поточний контроль проводиться на всіх видах аудиторних занять протягом семестру. Поточний контроль може проводитися у формі усного опитування або письмового контролю на практичних, семінарських заняттях, лекціях, у формі колоквиуму, виступів студентів при обговоренні питань на семінарських заняттях, у формі комп'ютерного тестування тощо. Конкретні форми проведення поточного контролю та критерії оцінки рівня знань визначаються програмою навчальної дисципліни. Результати оцінювання роботи студентів мають бути доведені до відома студентів своєчасно. Формою поточного контролю є ректорські контрольні роботи. Результати оцінювання ректорських контрольних робіт можуть зараховуватися як результати виконання контрольної роботи, передбаченої навчальним планом.

Підсумковий семестровий контроль з навчальної дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання студента. Він проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу, та в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою навчальної дисципліни. Семестровий контроль проводиться у формі семестрового заліку. Студента допускають до семестрового контролю за умови виконання ним усіх видів робіт, передбачених навчальним планом на семестр з цієї дисципліни.

Семестровий залік – форма підсумкового контролю з окремої навчальної дисципліни за семестр, що спрямована на перевірку засвоєння теоретичного та практичного матеріалу. Екзамени складають за екзаменаційними білетами, затвердженими кафедрою. Викладач в обов'язковому порядку повинен ознайомити студентів зі змістом екзаменаційних питань, зразком екзаменаційного білету на початку вивчення навчальної дисципліни.

Максимальна сума балів, яку може набрати студент при складанні заліку з навчальної дисципліни, складає 40.

Оцінка підсумкового контролю виставляється за національною шкалою як сума балів, набраних здобувачем вищої освіти протягом семестру при виконанні контрольних заходів, передбачених програмою навчальної дисципліни (практики) та балів, набраних при складанні семестрового заліку.

Максимальна сума балів, які може набрати студент при вивченні навчальної дисципліни, складає 100.

Критерії оцінювання різноманітних форм поточного контролю роботи студентів:

1. Участь у семінарському занятті (оцінюється від 0 до 6 балів):

6 балів – повна розгорнута відповідь, розуміння і аналіз різних точок зору науковців на проблеми теорії держави і права, застосування методології наукового дослідження, розуміння проблемних питань теоретичної юриспруденції, володіння навичками доктринального юридичного мислення, використання наукових текстів та ілюстративних юридичних прикладів;

5 бали – повна розгорнута відповідь, розуміння і аналіз різних точок зору науковців, застосування методології наукового дослідження, використання прикладів;

4 бали – розгорнута відповідь, розуміння і аналіз різних точок зору науковців, застосування методології наукового дослідження;

3 бали – відповідь, в якій в цілому розкриті основні проблеми теми заняття, показано знання основних точок зору, знайомство з методологією наукового дослідження;

2 бал – відповідь, в якій в цілому розкриті основні проблеми теми заняття;

1 бал – відповідь, з якої можна судити, що студент має уявлення про тему заняття

0 балів – відсутність відповіді або її невідповідність темі заняття

2. Виконання контрольної роботи (оцінюється від 0 до 10 балів). Передбачає письмову відповідь на два питання (від 0 до 5 балів кожне). Оцінюється наступним чином:

5 балів – питання розкрито повно, логічно й аргументовано, показано здатність письмово викладати доктринальні положення, орієнтування в проблемі та шляхах удосконалення існуючого наукового знання, наукових школах та поглядах, відповідь завершується самостійними висновками;

4 бали – питання розкрито повно, логічно й аргументовано, показано здатність письмово викладати доктринальні положення, орієнтування в проблемі, наукових школах та поглядах, відповідь завершується висновками;

3 бали – питання розкрито в цілому повно, логічно й аргументовано, показано з орієнтування в проблемі, наукових школах та поглядах, відповідь завершується висновками;

2 бали – питання розкрито неповно, але логічно і у цілому аргументовано, показано знайомство з проблемою, окремими науковими школами та поглядами;

1 бал – питання розкрито поверхово, але логічно;

0 балів – питання не розкрито

Питання, які виносяться на складання підсумкового контролю:

1. Предмет навчальної дисципліни «Світові вчення про державу і право». Її місце в системі юридичних наук.

2. Методологія та періодизація світових вчень про державу і право. Джерела та історіографія Світових вчень про державу і право.

3. Політико-правова свідомість давніх народів Китаю, Індії, Шумеру, Вавилону, Персії, Іудейської держави, Єгипту: загальна характеристика.

4. Розуміння держави і права в Стародавньому Єгипті та Месопотамії.

5. Політико-правові ідеї в Стародавній Індії: брахманізм і буддизм.

6. Держава і право у поглядах давньокитайських мислителів: загальна характеристика.

7. Вчення про політичне життя і закони Лао Цзи і Конфуція.

8. Моїзм і легісти про державу і закони.

9. Ранні вчення про державу і право в давньогрецькій філософії. Досократики про політичний і правовий устрій суспільства.

10. Сократ про суспільство, державу і закони.

11. Платон про ідеальну державу і закони.

12. Вчення про державу і право Аристотеля.
13. Вчення про державу і право Епікура та Полібія.
14. Політичні і правові вчення Стародавнього Риму: загальна характеристика, основні етапи їх розвитку.
15. Ціцерон про ідеальну державу та її форми, природне право, право народу і право римських громадян у роботах.
16. Класики римської юриспруденції, їх погляди і внесок у розвиток свіжої правової думки.
17. Зародження теократичних політико-правових доктрин.
18. Погляди Августина Блаженного як теоретична основа теократичних доктрин.
19. Політична і правова думка Київської Русі: загальна характеристика.
20. Політико-правові питання в давньоруському літописанні.
21. «Слово про закон і благодать» і «Повчання»: ідеї управління державою та організації суспільства.
22. Середньовічні політико-правові вчення: загальна характеристика.
23. Вчення про державу і закони Ф. Аквінського.
24. Політико-правова теорія середньовічної схоластики.
25. Вчення про закони і державу Марсілія Падуанського. Ідея народного суверенітету.
26. Середньовічна ісламська політико-правова думка.
27. Політичні та правові вчення епохи Відродження та Реформації: загальна характеристика і порівняльний аналіз.
28. Н. Макіавеллі і його вчення про державу і управління нею.
29. Ідеї М. Лютера, Т. Мюнцера і Ж. Кальвіна про організацію суспільства, право і державу.
30. Ж. Боден і його теорія державного суверенітету.
31. Виникнення ідей утопічного соціалізму і комунізму. Політико-правові погляди Т. Мора та Т. Кампанелли.
32. Політико-правове вчення Г. Гроція.
33. Природо-правова теорія Б. Спінози.
34. Погляди на державу і право представників основних політичних течій і рухів в період Англійської буржуазної революції.
35. Вчення Т. Гоббса про державу і право.
36. Політико-правове вчення Дж. Локка і його вплив на подальший розвиток політико-правової думки в світі.
37. Українська політико-правова думка XVI- початку XVII століття: загальна характеристика, основні представники.
38. Політичні погляди і програми в Українській козацькій державі другої половини XVII – початку XVIII ст.
39. Конституція П. Орлика як пам'ятка української політико-правової думки.
40. Теорія освіченої монархії у поглядах Ф. Прокоповича, С. Яворського.
41. Політико-правові погляди М. Козачинського.
42. Погляди С. Десницького та його проект реформ в Російській імперії.
43. Політико-правова складова філософського вчення Г. Сковороди.
44. Демократичний ідеал суспільства Я.Козельського та О. Радищева.
45. Політико-правова програма Вольтера.
46. Політико-правова доктрина Ш. Монтеск'є.
47. Ж.Ж. Руссо і його теорія народного суверенітету.
48. Політичні й правові ідеї часів Великої Французької революції. Погляди Г. Бабефа.

49. Німецька просвітницька доктрина природного права. С. Пуфендорф, Х. Томазій, Х. Вольф.
50. Правові доктрини італійського просвітництва, Д. Віко, Ч. Беккарія.
51. Політико-правові погляди Б. Франкліна.
52. Т. Пейн про державу і право.
53. Політико-правові погляди Т. Джефферсона.
54. Політико-правові вчення Дж. Медісона.
55. А. Гамільтон про державу і право.
56. Політико-правові ідеї Дж. Адамса.
57. Правові погляди Дж. Маршалла.
58. Вчення О. Холмса про право.
59. Вчення І. Канта про право і державу.
60. Правова теорія І.Г. Фіхте.
61. Вчення Г.Ф.В. Гегеля про право і державу. Гегелівська філософія права.
62. Погляди і доктрини представників німецької історичної школи права.
63. Політико-правові погляди Т. Шевченка.
64. Погляди М. Костомарова та ідеї Кирило-Мефодіївського товариства.
65. Автономно-федералістична концепція М. Драгоманова.
66. Політико-правові погляди С. Подолинського та О. Терлецького.
67. Політико-правові погляди І. Франка та Л. Українки.
68. Політико-правові погляди М. Грушевського.
69. Правова теорія утилітаризму І. Бентама.
70. Правові вчення Дж. Остіна.
71. Погляди Дж. С. Мілля на державу і право.
72. Загальна характеристика політико-правової доктрини лібералізму.
73. Ліберальна доктрина Б. Констана.
74. Політико-правові погляди А. де Токвіля.
75. Позитивістська політико-правова теорія О. Конта.
76. Соціалістичні вчення першої половини XIX ст.: Ш. Фур'є, А. Сен-Сімон, Р. Оуен. Загальна характеристика.
77. Марксистське вчення про державу і право.
78. Погляди на державу і право В. Гумбольдта і Л. фон Штейна.
79. Юридичний позитивізм К. Бергбома і А. Есмена.
80. Вчення Р. Ієринга про право і державу.
81. Ліберально політико-правове вчення Г. Спенсера.
82. Розвиток теорії правової держави М. Ковалевським, В. Гессеном, С. Котляревським, П. Новгородцевим, Б. Кістяківським: загальна характеристика.
83. Соціологічна концепція права С. Муромцева, М. Коркунова, М. Ковалевського.
84. Формально-догматична концепція права Г. Шершеневича.
85. Психологічна теорія права Л. Петражецького.
86. Погляди представників анархізму на державу і право.
87. Правова теорія Л. Гумпловича.
88. Неокантіанське вчення про право Р. Штаммлера.
89. Державно-правові погляди діячів Української національної революції 1917-1920 рр.
90. Радянська редакція марксистського вчення про державу і права: загальна характеристика.
91. Теорія солідаризму Л. Дюгі.
92. Теорія «вільного права».
93. Правові погляди Є. Ерліха.
94. Концепція плюралістичної демократії та її характеристика.

95. Теорія еліт.
96. Юридичний нормативізм Г. Кельзена.
97. Соціологічні школи права ХХ століття.
98. Радянський підхід до держави і права 30-х – 80-х рр. ХХ ст.
99. Сучасні світові природно-правові вчення. «Відроджене природне право».
100. Тенденції розвитку сучасної української політико-правової думки.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання						Заліков а робота	Сума
Розділ 1		Розділ 2		Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом		
T1	T11	T12	T16				
25		25		10	60	40	100

T1, T2... - теми розділів

За 16 темами навчального курсу «Світові вчення про державу і право» передбачено проведення 8 семінарських занять. Максимальна оцінка за відповіді на кожному 5 балів, у сукупності максимальна сума складає 40 балів. Таким чином, екзаменаційна оцінка (максимум 100 балів) складається з оцінок за роботу на семінарських заняттях (максимум 50 балів), оцінки за контрольну роботу (максимум 10 балів) та оцінки за виконання залікового письмового завдання (максимум 40 балів).

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для заліку
90 – 100	Зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

1. Андрусак Т.Г. Історія політичних правових вчень / Т.Г.Андрусак. - Львів: ЛНУ, 2001. - 220 с.
2. Безродний Є.Ф., Уткін О.І. Історія політичних вчень: навчальний посібник / Є.Ф.Безродний, О.І.Уткін. - К.: ВД "Професіонал", 2006. - 432 с.
3. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу: Курс лекцій. /Демиденко Г.Г. – Х.: Факт, 2001. – 384 с.
4. Історія вчень про державу і право: посібник для підготовки до іспитів / О.І.Осауленко, А.О.Осауленко, В.К.Гіжевський. - К.: ФОП ЛіпканО.С, 2010. - 196 с.

5. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник /А. Є. Шевченко, О. С. Туренко, І. В. Іванов; за ред. А. Є. Шевченка. – Донецьк: ПП «ВД Кальміус», 2012. – 352 с.
6. Історія вчень про державу і право: Підручник /За ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. – Х.: Право, 2008. – 240 с.
7. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / Євгеній Причепій (ред.). К. : ВК ТОВ «Тандем», 2002. 582 с. 42.
8. Копиленко О. Л. «Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність. К. : Либідь, 1991. 182 с.
9. Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. Із скарбниці античної мудрості. К. : Вища шк., 1994. 351 с.
10. Кирилюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень. Нової доби: навч. посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 414 с.
11. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. / А.І. Кормич - К: Правова єдність, 2009. - 312 с.
12. Мироненко О.М., Горбатенко В.П. Історія вчень про державу і право: навч. посібник / О.М.Мироненко, В.П.Горбатенко. - К.: ВЦ "Академія", 2010. - 456 с.
13. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник / М.І.Мірошніченко, В.І.Мірошніченко. - К.Атака, 2007. - 224 с.
14. Трофанчук Г.І. Історія вчень про державу і право / Г.І.Тро-фанчук. - К.: Магістр-XXI сторіччя, 2005. - 256с.
15. Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень: підручник / Ф.П. Шульженко. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - 464 с.
16. Шульженко Ф.П, Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень / Ф.П. Шульженко, Т.Г. Андрусак. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 304 с.

Допоміжна література

1. Андрусак Т. Г. Історія політичних правових вчень. - Львів: ЛНУ, 2001. - 220 с.
2. Андрусак Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини).-Львів: Світ, 1998,- 192 с.
3. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть,- К.: Т-во «Знання» України, 1991. - 240 с.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. - Дрогобич: Відродження, 1994. - 122 с.
5. Драгоманівський збірник «Вільна спілка» та сучасний конституціоналізм/За ред.Т. Андрусяка.-Львів: Світ, 1996. - 254 с.
6. Драгоманов М.П. Вибране, - К.: Либідь, 1991. - 682 с.
7. Копиленко О. Л. «Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність. - К.: Либідь, 1991. - 182 с.
8. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник.-К.: Алерта, 2012. - 332 с.
9. Липинський В. Твори. Архів. Студії. – Т.1. Історико-політологічна спадщина. К. – Філадельфія, 1994. - 470 с.
10. Пам'ятки суспільної думки України (XVIII - першої половини XIX ст.): Хрестоматія / За ред. А. Г. Бolečуха. - Дніпропетровськ: Вид-во Дніпро-петр. ун-та, 1995. - 488 с.
11. Потульніцький В. А. Нариси з української політології (1819-1991).- К.: Либідь,

1994. - 320 с.

12. Сейбан Д. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки: Пер. з англ. - К.: Основи, 1997. - 838 с.

13. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики, - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2000. - 600 с.

14. Шульженко Ф. П., Наум М. Ю. Історія вчень про державу і право: Курс лекцій / За заг. ред. В. В. Копейчикова. - К.: Юрінком Інтер, 1997. - 191 с.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Історія держави і права України : навчально-методичний посібник / А. Є. Шевченко, С. В. Кудін – Вінниця: ТОВ «Твори» – 2020. – 688 с. - chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfindmkaj/https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Shevchenko-DPU.pdf

Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 360 с. - chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfindmkaj/https://library.udpu.edu.ua/library_files/ece/5983_01.pdf

Яремчук В. Д. Я Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с. - chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgltclfindmkaj/https://fpk.in.ua/images/biblioteka/1bac_pravo/Is-toriya-derzhavnytskoyi-2019-Yaremchuk.pdf